

Θέση υπογραφής δικαιούχου/ων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη — Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία
Πεζογραφία — 471

Σώτη Τριανταφύλλου, *Το λούνα παρκ στο ιερό βουνό*

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Επιμέλεια, διορθώσεις: Ιωάννα Ανδρέου

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright © Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)

και Σώτη Τριανταφύλλου, 2018

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Οκτώβριος 2019

KET Γ256 ΚΕΠ 721/2019

ISBN 978-960-16-8287-7

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΛΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΙΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΕΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ — ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> - e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΣΩΤΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

ΤΟ ΛΟΥΝΑ ΠΑΡΚ ΣΤΟ ΙΕΡΟ ΒΟΥΝΟ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Το Λούνα παρκ στο ιερό βουνό είναι έργο μυθοπλασίας. Τα πρόσωπα και τα γεγονότα είναι φανταστικά.

Σημείωση για τη μεταγραφή των ξένων ονομάτων στα ελληνικά: Η μεταγραφή είναι άνω κάτω. Πολλά γεωργιανά ονόματα τονίζονται στην προ-προπαραλήγουσα, που δεν τονίζεται στα ελληνικά. Άλλα, ρωσικά και γεωργιανά, έχουν ακουστεί στη γλώσσα μας «λανθασμένα» ή απλοποιημένα και δεν υπάρχει σοβαρός λόγος για να διορθωθούν.

Βρήκα αυτές τις σελίδες στο δωμάτιο της Ιρίνας την επομένη της Πρωτομαγιάς του 1989· δυο μέρες μετά το Πάσχα, τρεις βδομάδες απ' την Κυριακή που την ονόμασαν «Ματωμένη». Μερικές σελίδες ήταν γραμμένες στη γραφομηχανή κι άλλες σ' ένα μπλοκ με σπιράλ· υπήρχαν σημειώσεις με μολύβι και μ' ένα στιλό που δεν έγραφε καλά· σαν να τέλειωνε το μελάνι κι έπειτα να ξανάπαιρνε μπρος. Περίμενα ότι θα βρω κάποιο ημερολόγιο — οι νέοι στη χώρα μας, τα κορίτσια προπαντός, καταγράφουν σε τετράδια ό,τι τους συμβαίνει κι ό,τι θα 'θελαν να τους συμβεί αλλά δεν τους συμβαίνει. Μερικά απ' τα τετράδια έχουν ένα μικρό κλειδάκι. Τους ενθαρρύνουν στο σχολείο: λένε ότι τα ημερολόγια χτίζουν χαρακτήρα, σε βοηθάνε να βλέπεις τα λάθη σου και να συγκρατείς τα όνειρά σου. Ακόμα κι ο σύντροφος διαχειριστής στο οικιστικό συγκρότημα 13 κρατάει «ημερολόγιο οικιστικού συγκροτήματος»: σημειώνει πότε περνάει ο υπεύθυνος για τη θέρμανση, πότε χαλάει το ασανσέρ, πότε σκουπίζουμε το κλιμακοστάσιο και πότε φωνάζουμε τον κλειδαρά να επιδιορθώσει τον σύρτη της εξώπορτας.

Τις φωτογραφίες που τράβηξε η Ιρίνα με τη φωτογραφική μηχανή του Νίκο Νταούσβιλι που μένει στον έκτο όροφο δεν τις βρήκα. Ίσως τις έστειλε στο *Αργκουμέντι ι φάκτι* περιμένοντας ότι θα δημοσιεύσει το κείμενό της για την αεροπειρατεία. Δεν ξέρω αν το δημοσίευσε ή αν το ξέχασαν σε κάποιο συρτάρι, ή «σε κάποιο ψυγείο», όπως μου είπε ο Ζάζα Τσερέτελι. Ο Ζάζα πρόσθεσε ότι ο διευθυντής του περιοδικού, παρά την περεστρόικα και την γκλασνόστ κι όλα αυτά, δεχόταν πιέσεις από τον ίδιο τον Γκορμπατσόφ «να χαμηλώσει τους τόνους». Κι εκείνος απάντησε, σύμφωνα πάντα με τον Ζάζα: «Δεν χαμηλώνω τίποτα, έχω 26 εκατομμύρια αναγνώστες. Θυμήσου, σύντροφε, ότι οι υπουργοί και οι μύγες έχουν κάτι κοινό: μπορείς να τις σκοτώσεις με μια εφημερίδα». Ο Ζάζα ισχυρίζεται ότι ο Γκορμπατσόφ έκανε πως δεν άκουσε κι έκλεισε το τηλέφωνο. Τον λυπάμαι τον Μιχαήλ Σεργκέγεβιτς: νομίζω ότι τον πλάκωσε η ρωσική αρκούδα και δεν πρόλαβε ούτε ν' αναστενάξει.

Εκτός από αυτές τις σελίδες, στο γραφειάκι της Ιρίνας βρήκα ένα χαρτονένιο ντοσιέ σαν εκείνα που έχουν στις δημόσιες υπηρεσίες, γεμάτο μουτζουρωμένα φωτοαντίγραφα με υπογραμμίσεις και σημειώσεις στα περιθώρια. Ήταν κάτω από μια στοίβα βιβλία δανεισμένα από τη δημοτική βιβλιοθήκη του Βαρκέτιλι. Επέστρεψα τα βιβλία με μεγάλη καθυστέρηση χωρίς να πληρώσω ούτε ρούβλι, χωρίς καν να με επιπλήξει η συντρόφισσα βιβλιοθηκάριας. Κι ένα απ' αυτά το κράτησα για να το διαβάσω κι εγώ: το *Βλαντίμιρ ή Η τροχιά ενός μετεωρίτη*, που έγραψε η

Γαλλίδα ηθοποιός που είχε παντρευτεί τον μακαρίτη τον Βισότσκι. Λέω «η συντρόφισσα βιβλιοθηκάριας» από συνήθεια· δεν ξέρω πώς θα προσφωνούμε ο ένας τον άλλον αποδώ και πέρα. (Και πώς θα απευθυνόμαστε στις γυναίκες; Συντρόφισσα; Πολίτισσα; Κυρία; Πριν από λίγες μέρες, ένας ταξιτζής αποκάλεσε τη Νάστια «μανταμίτσα» κι η Νάστια τα 'χασε.)

Η Ιρίνα λογάριαζε να πάει στο πανεπιστήμιο Καρλ Μαρξ της Λειψίας να κάνει μεταπτυχιακές σπουδές για τις ηρωίδες στη ρωσική λογοτεχνία: την Άννα Καρένινα, τη Σόνια Μαρμελάντοβα, τα δεσποινάρια του Τουργκένιεφ· ξέρω τα ονόματά τους απ' τα σταυρόλεξα που λύνω στην εφημερίδα *Κομμουνιστής* και, σπανιότερα, στο *Νόβυ μιν*. Η Ιρίνα διάβαζε ένα σωρό βιβλία· είχε πελαγώσει· ανθρωπιόταν αν στην εργασία της έπρεπε να περιλάβει και τους δευτερεύοντες γυναικείους χαρακτήρες ή να περιοριστεί στις πρωταγωνίστριες· ή στους Ρώσους συγγραφείς που έγραφαν για μας εδώ στον Καύκασο: τον Πούσκιν, τον Λέρμοντοφ, τον Τολστόι, τον Γκόρκι – νομίζω ότι, στο τέλος, ήθελε να τα παρατήσει· το θέμα τής φαινόταν υπερβολικά συνηθισμένο. Συνηθισμένο; Δεν ξέρω. Απ' ό,τι κατάλαβα, είχαν ήδη γραφτεί πολλά γι' αυτό· η Ιρίνα το διαπίστωσε καθώς προχωρούσε στα διαβάσματα και στην έρευνα. Όταν ήμουν νέος, δεν υπήρχαν τέτοιες ειδικότητες στα πανεπιστήμια: αν ήθελες να πάρεις δίπλωμα έπρεπε να είσαι επιστήμονας, να προσπαθείς να ανακαλύψεις κάτι στην προλεταριακή επιστήμη· στην αστροφυσική ή στη φαρμακολογία.

Τα σχέδια της Ιρίνας δεν έχουν πια σημασία. Τα τελευταία χρόνια, ίσως από τότε που κλειδώθηκε κατά λάθος μέσα στη δημοτική βιβλιοθήκη και πέρασε τη νύχτα διαβάζοντας *Τα ταξίδια του Γκιούλιβερ*, η φαντασία της την είχε μεταμορφώσει. Αν και, όπως είπα, μελετούσε για τη μεταπτυχιακή εργασία για τις λογοτεχνικές ηρωίδες με τις τρυφερές ψυχές, νομίζω πως η Καρένινα και η Μαρμελάντοβα ανήκαν σε μια Ιρίνα που πέθαινε· τα ταξίδια του Γκιούλιβερ ανήκαν σε μια Ιρίνα που δεν πρόλαβε να γεννηθεί. Είχε αρχίσει να πιστεύει ότι όλοι οι τόποι που επισκέφτηκε ο Γκιούλιβερ στο βιβλίο του Ιωνάθαν Σουίφτ ήταν η πατρίδα μας, η Γεωργία· η Σοβιετική Ένωση: της είχε γίνει έμμονη ιδέα ότι ένας Ιρλανδός (ή Άγγλος) του 18ου αιώνα μιλούσε για μας, σαν προφήτης. Ίσως, στο τέλος, η Ιρίνα ν' άφηγε ακόμα και τον Ιωνάθαν Σουίφτ για τον Ντανιήλ Χαρμς, έναν παραδοξογράφο που οι Ρώσοι τον έχουν κατατάξει στην παιδική λογοτεχνία χωρίς να διαβάζουν τις ιστορίες του στα παιδιά. (Παραείναι σουρεαλιστικές.) Τον αναφέρω γιατί το χειρόγραφο της Ιρίνας άρχιζε μ' ένα σύντομο απόσπασμα από τις αλλόκοτες ιστορίες αυτού του συγγραφέα με το ίσως εβραϊκό όνομα ή ψευδώνυμο: *Μια μέρα ο Ορλόφ πέθανε τρώγοντας πουρέ από φασολάκια. Μόλις το έμαθε ο Κρίλοφ έπεσε ξερός. Ο Σπριντόνοφ θα πέθαινε έτσι κι αλλιώς. Η γυναίκα του Σπριντόνοφ έπεσε απ' την ντουλάπα και πέθανε κι αυτή. Και τα παιδιά του πνίγηκαν στον βάλτο. Η γιαγιά του το 'ριξε στο πιοτό και κατάντησε ζητιάνα. Ο Μιχάιλοφ σταμάτησε να χτενίζεται κι αρρώστησε από πιτυρίδα. Ο*

Κρουγκλόφ έπαθε παράκρουση και τραβολογούσε μια γυναίκα μ' ένα μαστίγιο. Κι ο Περεχρέστοφ βρέθηκε με τετρακόσια ρούβλια στην τσέπη, μεγαλοπιάστηκε και τον απέλυσαν απ' τη δουλειά του. Ήταν όλοι τους καλοί άνθρωποι, αλλά δεν τα έβγαζαν πέρα στη ζωή. Ρώτησα κι έμαθα: ο Χαρμς, για να μην τον κατηγορήσουν ότι ήταν προδότης στον Μεγάλο Πατριωτικό Πόλεμο, προσποιήθηκε ότι έχασε τα λογικά του: «Είμαι τρελός για λύσιμο» έλεγε, αλλά δεν τον έλυσαν, τον έκλεισαν στο ψυχιατρείο κι εκεί, στη διάρκεια της πολιορκίας του Λένινγκραντ, πέθανε από την πείνα. Όταν άκουσα την ιστορία του Χαρμς, κατάλαβα γιατί η Ιρίνα έβαλε αυτή την παράγραφο στην αρχή. Επιπλέον, έλεγε πως η βιβλιοθηκάριος της δημοτικής βιβλιοθήκης εδώ στη γειτονιά μας, στο Βαρκέτιλι, η συντρόφισσα Μπούρντουλι, ήταν φτυστή ο Ντανιήλ Χαρμς: είχε τα ίδια ψυχρά μάτια στο χρώμα του ατσαλιού. Ω, δεν ξέρω... Όταν επέστρεψα τα βιβλία που είχε δανειστεί η Ιρίνα, η καημένη η γυναίκα φαινόταν συντετριμμένη με την τροπή που είχαν πάρει τα πράγματα. Και παρόλο που είχε λήξει η προθεσμία, μου την ανανέωσε για το βιβλίο της χήρας του Βισότσκι¹.

¹ Ο Βλαντίμιρ Βισότσκι (1938-1980) ήταν ποιητής, ηθοποιός (υποδούταν συχνά τον αστυνομικό τύπου Τσαρλς Μπρόνσον) και τραγουδοποιός με μεγάλη απήχηση στη Σοβιετική Ένωση. Όταν πέθανε ήταν, τυπικά τουλάχιστον, παντρεμένος με την τρίτη του σύζυγο, τη Γαλλίδα ηθοποιό Μαρίνα Βλαντί, η οποία είχε γίνει μέλος του γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος για να μπορεί να παραμένει στην ΕΣΣΔ για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Σ' αυτές τις σελίδες η Ιρίνα γράφει για πολλά που δεν έχω ξανακούσει· για ξένα βιβλία και για ξένες μουσικές — οι νέοι σκέφτονται πολύ διαφορετικά από μας τους μεγαλύτερους. Εγώ παραμένω θαυμαστής της Νάνι Μπρέγκ-βατζε: σήμερα τα τραγούδια της εκφράζουν περισσότερο από ποτέ την ψυχική μου κατάσταση: *Χιόνι, χιόνι, μη μου χτυπάς την πόρτα, δεν είμαι έτοιμος ακόμα...* Είμαι πατέρας της Ιρίνας, αλλά η Ιρίνα ζούσε τη δική της ζωή κι εγώ ζούσα τη δική μου. Ήμασταν καλοί άνθρωποι, αλλά δεν τα βγάξαμε πέρα στη ζωή.

Πολλά έχουν συμβεί από την άνοιξη του 1989. Και πολλά έχουν αλλάξει· όλα έχουν αλλάξει. Μπορείς πια ν' ανοίξεις δικό σου μαγαζί — η γειτόνισσά μας, η Λάλι Ντα-βιντασβίλι, στον δεύτερο όροφο, που είχε ραπτομηχανή, άνοιξε ραφτάδικο. Μπορείς να βγεις ακόμα και στην τηλεόραση και να πεις ότι ο Λένιν έτρωγε ψυχεδελικά μανιτάρια και είχε παραισθήσεις· νομίζω μάλιστα πως κάποιος δήλωσε ότι ο μεγάλος Ουλιάνοφ ήταν ψυχεδελικό μανιτάρι. Εννοώ ότι μπορείς πια να πεις οτιδήποτε. Το πολύ πολύ ν' ακούσεις βρισίδι — «Ιεροσουλία! Βλασφημία!» — και να σου κόψουν την καλημέρα. Πάντως το άγαλμα του Λένιν στην ομώνυμη πλατεία εδώ στην Τιφλίδα το αποκαθήλωσαν· χρειάστηκε γερανός. Το ίδιο έκαναν και με τα μικρότερα αγάλματα στο μέγαρο του κεντρικού σοβιέτ, στο Σπίτι των Πιονιέρων και στο μέγαρο του Υπουργείου Αυτοκινητοδρόμων. Άκουσα ότι, στην πλατεία, στη θέση του Λένιν θα βάλουν τον Αϊ-Γιώργη, ολόχρυσο, να σκοτώνει τον δράκο (ή τον Διοκλητιανό, δεν ξέρουμε ακόμα)

— προς το παρόν, στην πλατεία έχει μείνει μόνο η βάση του αγάλματος. Ο Ζάζα Τσερέτελι λέει πως θ' αποκαθλώσουν όλα τα αγάλματα — στρατηγούς, εφευρέτες οργάνων βασανιστηρίων, μάρτυρες της επανάστασης — κι ότι ο μόνος που θα γλιτώσει είναι ο Πούσκιν.

Θα δούμε.

Μακάρι να μπορούσα να αφηγηθώ όσα συνέβησαν· να συμπληρώσω την ιστορία της Ιρίνας και να της δώσω καλύτερο τέλος· να κρατήσω ζωντανούς όσους αγαπούσα. Δεν μπόρεσα· η Ιρίνα έλεγε πως πενθείς αν ξέρεις τα γεγονότα: εγώ λέω πως, είτε τα ξέρεις είτε δεν τα ξέρεις, οι νεκροί ησυχάζουν, αλλά δεν σ' αφήνουν να ησυχάσεις εσύ. Τώρα που τα γράφω αυτά με τον ελαττωματικό της κοιντολοφόρο (το μαρκαδοράκι που χρησιμοποιούσαμε με τον Ορντζονίκιτζε για να γράφουμε σαχλαμάρες στον τοίχο του εργοστασίου — «Η ΣΚΛΗΡΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΟΠΙΟ ΤΟΥ ΛΑΟΥ» και «Πάατια Τουρασβίλι, είσαι ΜΕΓΑΛΟΣ μαλάκας» — κατασχέθηκε), σκέφτομαι: Γιατί τα γράφω όλα τούτα; Γιατί στέλνω το χειρόγραφο της Ιρίνας στον εκδότη; Ο Ζάζα Τσερέτελι (δεν έχει, λέει, καμιά συγγένεια με τη γνωστή οικογένεια πολιτικών και καλλιτεχνών), συνάδελφος της Ιρίνας στα *Χρονικά της Σοβιετικής Γεωργίας* (η εφημερίδα έχει μετονομαστεί σε *Χρονικά της Γεωργίας* σκέτο), μου είπε να απευθυνθώ στον καινούργιο εκδοτικό οίκο Κνίζναγια Βασβράτα στη Μόσχα· κι όταν με είδε υπερβολικά σαστισμένο, ανέλαβε να το κάνει εκείνος. Λέει ότι πέρασε η εποχή που οι συγγραφείς εξαρτιούνταν από ένα «έξυπνο Κόμμα»· τώρα

εξαρτιούνται από έναν «ηλίθιο εκδότη» — νομίζω όμως ότι αστειευόταν. Ο Ζάζα επιμελήθηκε το κείμενο της Ιρίνας (ευχαριστώ, Ζάζα!), διόρθωσε μερικές ανακρίβειες κι έσβησε κάποιες επαναλήψεις, πράγμα περίεργο για άνθρωπο που έχει τη συνήθεια να λέει το ίδιο ανέκδοτο δυο φορές. Έκανε όμως πάρα πολλά ορθογραφικά λάθη κι ο εκδότης μάς έβρισε και τους δυο. Μας είπε πως είμαστε η ζωντανή απόδειξη πως το πρόγραμμα εναλφαθητισμού στη Γεωργία απέτυχε παταγωδώς. Ο Ζάζα έχει μεγάλη μόρφωση, αλλά παριστάνει ότι δεν ξέρει τίποτα· υποπτεύομαι ότι η ανορθογραφία του ήταν ένα είδος φάρσας.

Δεν είμαι καν σίγουρος ότι αυτά που λέει δυο φορές ο Ζάζα είναι ανέκδοτα: τα τελευταία χρόνια δυσκολεύομαι να ξεχωρίσω ποιος μιλάει σοβαρά και ποιος όχι. Λένε πως ο πόλεμος στα περήφανα μικρά έθνη του Καυκάσου θα γενικευτεί —ένας πόλεμος που άρχισε μοναχός του· κανείς δεν παραδέχεται ότι έκανε την αρχή— κι ότι δεν θα 'χουμε ψωμί· ότι θα μας επιτεθούν οι Τούρκοι απ' τη μια μεριά κι οι Τσετσένοι απ' την άλλη. Σοβαρολογούν; Θα μπορούσα να κρίνω αν είχα μόρφωση; Μόρφωση δεν έχω, και δεν το λέω τάχα μου τάχα μου σαν τον Ζάζα. Έχω δει μια φορά τα μπαλέτα Μπαλσόι κι έχω πάει πέντ' έξι φορές στο θέατρο μαζί με τη γυναίκα μου. Θυμάμαι ότι, βγαίνοντας από τον *Βυσσινόκηπο*, η Λιούμπα με ρώτησε αν μου άρεσε και δεν έδωσα τη σωστή απάντηση: «Νομίζω» είπα «ότι ο Τσέχοφ μάς δείχνει πως η ζωή είναι γεμάτη βαρετές στιγμές». Τότε η Λιούμπα είπε φουρκισμένη: «Αν ξαναπάω μαζί σου στο θέατρο, να μου τρυπή-

σεις τη μύτη». Ξαναπήγε όμως. Με ποιον άλλον να πήγαινε; Εκτός του ότι με την Ιρίνα τσακωνόταν συνέχεια, η Ιρίνα άκουγε όλα τα θεατρικά έργα στο ραδιόφωνο, στη σειρά «Ραντιοτέατρι». Και κρατούσε σημειώσεις για τη μεταπτυχιακή εργασία. Μια φορά, όταν είχε ακούσει τις *Τρεις αδερφές*, ρώτησε τη μάνα της: «Γιατί με βαφτίσατε Ιρίνα; Δεν μοιάζω σε τίποτα με την Ιρίνα του Τσέχοφ!», λες κι εμείς είχαμε στο μυαλό μας την Ιρίνα Σεργκέγιεβνα. Παρ' όλα αυτά, μιας και το 'χω δει το έργο, τώρα που το καλοσκοπέφτομαι, της έμοιαζε στις ονειροπολήσεις, αν και όχι στη ρομαντική αισιοδοξία.

Αναρωτιέμαι ποιος θα διαβάσει όσα έγραψε η Ιρίνα. Κανείς δεν ενδιαφέρεται για μας· για τα γεγονότα του 1982· για όσα επακολούθησαν: αεροπειρατείες (ένας Ρώσος πιλότος που υπηρετούσε στην αεροπορική βάση του Μπακού πήγε μ' ένα πολεμικό σκάφος Μικογιάν στην Τραπεζούντα, λες κι έκανε πράξη την ιδέα της Ιρίνας), αυτομολήσεις της τελευταίας στιγμής, αιματηρές συγκρούσεις στους δρόμους, οδοφράγματα, αποσχίσεις — και πολλά λόγια, πάρα πολλά λόγια, «ένας καταρράκτης λέξεων σε μια έρημο ιδεών», όπως είπαν στην εκπομπή «Βζγκλιάντ» τρεις νεαροί δημοσιογράφοι, δύο με γυαλιά, ένας χωρίς. (Όταν την πρωτοείδα νόμιζα ότι τη τηλεόραση, μια παλιά Σίγκναλ, είχε πιάσει παράνομο κανάλι.)

Όσο για μένα, δεν ενδιαφέρομαι ούτε εγώ ο ίδιος για τον εαυτό μου. Είμαι εργάτης στη σαπωνοποιία· δουλεύω στο τμήμα στερεοποίησης και τυποποίησης· μου έχουν κολήσει τη ρετσινιά του τεμπέλη: *αμπσεντεΐσμι*. Δεν έχουν

πέρα για πέρα άδικο· πιστεύω ότι η σκληρή δουλειά είναι το όπιο του λαού. Του χρόνου βγαίνω στη σύνταξη: αμπσεντεϊσμι για πάντα. Ίσως το ρίξω στο διάβασμα όπως η Ιρίνα. Στη ζωή μου έχω διαβάσει έξι εξωσχολικά βιβλία – όταν γίνω συνταξιούχος θα διαβάσω περισσότερα. Το ένα ήταν μετάφραση από τα ισπανικά· τώρα που το καλοσκέφτομαι, έχω διαβάσει καμιά ντουζίνα αν υπολογίσω και τα σαμιζντάτ της παλιάς εποχής. Είναι αρκετά για να ξέρω ότι ο Ιβάν ο Τρομερός ήταν στην πραγματικότητα ο Ιβάν ο Μπούφος. Κι ότι, όπως έγραφε ο συγγραφέας του ισπανικού βιβλίου (δεν θυμάμαι το όνομά του κι ίσως ήταν Αργεντινός), οι Ρώσοι και οι μαθητές τους –σαν εμάς τους Γεωργιανούς– απέδειξαν ότι τίποτα δεν είναι αδύνατο: αυτοκτονίες από υπερβολική ευτυχία, δολοφονίες από φιλανθρωπία, χωρισμοί αγαπημένων εραστών, προδοσίες από αγάπη κι επαναστάσεις χωρίς φθόνο. (Και φιλοζωικά κρεοπωλεία, προσθέτει ο Ζάζα Τσερέτελι.)

Σάλβα Νόζατζε, Τιφλίδα, Δεκέμβριος 1992

Για πολύ καιρό κοιτούσα πράσινα δέντρα

1987 (και μια αναδρομή στο 1986)

IPINA (ΕΓΩ)

Από το τέλος του 1982 δουλεύω στη ρωσόγλωσση εφημερίδα *Χρονικά της Σοβιετικής Γεωργίας*. Έρχεται τρίτη σε κυκλοφορία μετά την *Αυγή της Ανατολής* και τον *Κομμουνιστή*: οι περισσότεροι συμπολίτες μας αγοράζουν μαζί και την *Πράβντα* ή την *Ισβέστια*, για να μαθαίνουν τι συμβαίνει σε ολόκληρη τη Σοβιετική Ένωση και ποια είναι η θέση του Κόμματος για καθετί. Ο μπαμπάς λέει πως, αν η *Πράβντα* έγραφε πράγματι την αλήθεια,¹ δεν θα κόστιζε μονάχα πέντε καπίκια.

Πέντε καπίκια κοστίζουν και τα *Χρονικά*: είναι σχεδόν τζάμπα. Γι' αυτό έχουν κυκλοφορία γύρω στις εκατό χιλιάδες: όχι επειδή η σελίδα για τον αθλητισμό είναι αχτύπητη, όπως λέει με καμάρι ο σύντροφος αρχισυντάκτης Ίρακλι Γκαβρίλοβιτς. (Ο Ίρακλι είναι κολλητός με τον σύντροφο αθλητικογράφο Όταρ Ασάτανι, φανατικό οπαδό

---

¹ Στα ρωσικά *πράβντα* σημαίνει «αλήθεια».

της Ντίναμο, πράγμα που δεν βοηθάει στην αντικειμενικότητα της σελίδας.)

Με προσέλαβαν στα *Χρονικά της Σοβιετικής Γεωργίας* επειδή αποφοίτησα με άριστα από τη Σχολή Δημοσιογραφίας. Παλιότερα, το άριστα το έλεγαν «κόκκινο πτυχίο», τώρα πια όχι και τόσο. Δεν ξέρω πώς κατάφερα να γίνω αριστούχος· στα τέσσερα χρόνια του πανεπιστημίου παρ' ολίγο να σκάσω· αν έσκαγα, το μπαμ θ' ακουγόταν μέχρι τη Μόσχα. Ο Ίβανι έλεγε ότι δεν μαθαίναμε πώς να αποκαλύπτουμε τις ειδήσεις· μαθαίναμε πώς να τις κρύβουμε — «συγκάλυψη», «στρεψοδικία», «κρυψιβουλία», έλεγε. Ίσως ήταν αυτός ο λόγος που πήγαινα να σκάσω, αλλά στο μυαλό μου δεν είχα τις λέξεις που είχε ο Ίβανι. Θέλω να είμαι δίκαιη: στη σχολή έμαθα αρκετά πράγματα· πράγματι, άλλα τόσα τα ξέμαθα. Όταν πηγαίναμε στο σχολείο, θυμάμαι ότι μας έβαζαν να γράφουμε εκθέσεις ιδεών με πατριωτικό περιεχόμενο και πολλές φιοριτούρες· επίθετα, καλολογικά στοιχεία — στη Σχολή Δημοσιογραφίας έπρεπε να γράφουμε πατριωτικά αλλά χωρίς φιοριτούρες: λιτά, σταράτα, αρρενωπά. Όχι «Πώς πέρασα στην κυριακάτικη εκδρομή: κύλησαν οι ώρες με χαρούμενα παιχνίδια μέχρι το κοραλλένιο λιόγερμα...»: πρώτα η είδηση, έπειτα η ανάλυσή της, οι λεπτομέρειες και το ηθικό της δίδαγμα.

Στη σχολή έμαθα, αναγκάστηκα να μάθω, να φοράω παπούτσια — μέχρι τότε, κυκλοφορούσα ξυπόλυτη· όχι πάντοτε, αλλά τις περισσότερες φορές. Σ' όλη μου την παιδική ηλικία η μαμά με κυνηγούσε προσπαθώντας να

μου φορέσει παπούτσια για να μη νομίσει ο κόσμος πως είμαστε τσιγγάνοι. Δεν είμαστε τσιγγάνοι: απλώς μου αρέσει να περπατάω ξυπόλυτη.

Λόγω του άριστα έπιασα δουλειά αμέσως μετά την αποφοίτηση. Ο διευθυντής της εφημερίδας, ο Ίρακλι Γκαβρίλοβιτς, λίγο Ρώσος, λίγο Γεωργιανός, απροσδιόριστης ηλικίας και φανατικός αναγνώστης του σατιρικού περιοδικού *Κροκοντίλ*², μου ανέθεσε δύο καθημερινές στήλες: τα «Επιστημονικά νέα» και τα «Νέα της αγροκαλλιέργειας». Αντέγραφα τα δελτία Τύπου της Ακαδημίας Επιστημών της Τιφλίδας — τα επιτεύγματα της σοσιαλιστικής μας δημοκρατίας στη βιολογία, στην ιατρική και στην τεχνολογία του διαστήματος — και τα δελτία Τύπου των κολχόζ για τη γαλακτοκομία και την αμπελοργία. Τα δελτία έμοιαζαν τόσο μεταξύ τους, ώστε μπορούσα να χρησιμοποιήσω το ίδιο δελτίο ξανά και ξανά. Κάθε φύλλο των *Χρονικών* έμοιαζε με το προηγούμενο: στην πρώτη σελίδα, εκτός από το κύριο άρθρο μ' ένα γενικό θέμα — π.χ. «Η ανάγκη για ρεαλισμό» ή «Η αναδιοργάνωση των μεταφορών» ή «Ζητήματα παιδείας και ασφάλειας» —, δεν έλειπε ποτέ η μνημόνευση ιστορικών γεγονότων με τίτλο «Σαν σήμερα», όπου εξυμνούνταν ηρωικά κατορθώματα του λαού μας, του στρατού ξηράς, της

² Υπήρχαν αντίστοιχα περιοδικά σε πολλές σοβιετικές δημοκρατίες (ο *Σκαντζόχοιρος* στη Λευκορωσία, η *Τσουκνίδα* στην Κιργιζία, το *Πιπέρι* στην Ουκρανία), αλλά στη Γεωργία κυκλοφορούσε ως *Κροκοντίλ*.

αεροπορίας, του ναυτικού, των Σοβιετικών μανάδων και τα λοιπά. Η δεύτερη σελίδα ήταν αφιερωμένη στα νέα της Γεωργίας: στην πρόοδο των εργοστασίων και των αγροκτημάτων, στον εκσυγχρονισμό γενικά, στον εξηλεκτισμό ειδικά, στον εξοπλισμό των σχολείων και στις μεταφορές. Υπήρχαν μαρτυρίες εργαζομένων σε υδροηλεκτρικά εργοστάσια, σε ορυχεία, σε εμπορικά καταστήματα και σε φάρμες, που μιλούσαν για τα προβλήματα που έπρεπε να λυθούν, και μερικές φορές δημοσιεύονταν απαντήσεις των αρμοδίων. Στην τρίτη σελίδα προσπαθήσαμε να χωρέσουμε αποσπάσματα από δεκάδες επίσημα δελτία για τη βιομηχανία, την αγροτική παραγωγή, τα επιτεύγματα της επιστήμης και, προπάντων, από δεκάδες ομιλίες κυβερνητικών στελεχών που επισκέπτονταν ένα σοβχόζ ή μια ολόκληρη ξένη χώρα. Αυτή η σελίδα συμπεριλάμβανε ευχές για τα γενέθλια τοπικών ή πανσοβιετικών ηγετών: για παράδειγμα, κάθε 25 Ιανουαρίου αναφέραμε τα γενέθλια του πρώτου γραμματέα του Κόμματος εδώ στη Γεωργία, του Έντουαρντ Σεβαρντνάτζε, και κάθε 7 Σεπτεμβρίου του πρώην ηγέτη μας Βασίλη Μζαβάνατζε (τον οποίο αναφέρω χωρίς να ξέρω ποιος είναι ακριβώς). Στην επόμενη σελίδα ήταν τα πολιτιστικά νέα, τα γεωργιανά, τα σοβιετικά και, κάπου κάπου, ειδησούλες για κομμουνιστές καλλιτέχνες της Δύσης: ηθοποιούς που έκαναν φιλοσοβιετικές δηλώσεις ή ανέβαζαν στη σκηνή κάποιο σοβιετικό ή φιλοσοβιετικό έργο. Στην πέμπτη σελίδα υπήρχε συνήθως μια συνέντευξη από πολιτικό πρόσωπο, καλλιτέχνη ή αθλητή, που συχνά προερχόταν

από άλλη σοσιαλιστική χώρα (συχνότερα από τη Βουλγαρία, σπανιότερα από την Πολωνία), μαζί με μια φωτογραφία του να χαμογελάει συγκρατημένα. Και στην τελευταία σελίδα, τα Χρονικά έγραφαν για τον αθλητισμό —από το ποδόσφαιρο και το ράγκμπι μέχρι τις ελκηθροδρομίες, αλλά με προνομιακή θέση στην Ντίναμο Τιφλίδας— κι αν μας έμενε χώρος δημοσιεύαμε επιστολές αγνωστών για διάφορα θέματα, ποιήματα ή σύντομες ιστορίες που, καμιά φορά, βραβεύαμε. Δυο φορές τον χρόνο, το φύλλο ήταν δωδεκασέλιδο και περιείχε ρουμπρίκες για τις γυναίκες, για τα παιδιά και για ταξίδια σε καλοκαιρινά θέρετρα ή χιονοδρομικά κέντρα. Και παρότι το περιεχόμενο της εφημερίδας ήταν και είναι χωρίς εκπλήξεις, λίγο πριν από το μεσημέρι μαζευόμασταν γύρω από ένα τραπέζι που έμοιαζε με τραπέζι χαρτοπαιξίας —ήταν σκεπασμένο με πράσινη τσόχα— και αποφασίζαμε τι θα δημοσιευτεί την επομένη. Κάθε τόσο τσακωνόμασταν για το αν επέτειοι όπως εκείνη της ίδρυσης του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γεωργίας έπρεπε να μπουκ στην πρώτη ή στη δεύτερη σελίδα (ή καθόλου). Ο Όταρ αγωνιζόταν να μπουκ στην πρώτη σελίδα αθλητικές ειδήσεις: τι μπορεί να είναι σπουδαιότερο από τη Σπαρτακιάδα Ποδοσφαίρου των Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών κι από τα τρία γκολ της Ντίναμο στον αγώνα με την Παχτακόρ Τασκένδης; Ο Ίρακλι, αν και του έκανε όλα τα χατίρια, έβγαине απ' τα ρούχα του: «Κρατήστε με, σύντροφοι, θα τον βαρέσω».

Οι μέρες μου ήταν βαρετές σαν τα δελτία· αν και δεν

θα 'πρεπε να έχω παράπονο: όταν δεν έβρισκα παρέα, πήγαινα σινεμά μόνη μου, άκουγα θεατρικά έργα στο «Ραντιοτέατρι» (η αγαπημένη μου ραδιοφωνική εκπομπή), κάθε Πέμπτη πήγαινα στο κολυμβητήριο, κάθε Κυριακή στη δημοτική βιβλιοθήκη: δυο μέρη όπου δεν χρειαζόταν να φοράω παπούτσια. Στη βιβλιοθήκη διάβαζα βιβλία επιτόπου κι άλλα τα δανειζόμουν: τα κουβαλούσα στο σπίτι σε ένα σακί από λινάτσα — ζαλωνόμουν το σακί λες κι ήταν γεμάτο ζωοτροφές. Η βιβλιοθήκη ήταν ο τόπος όπου ξενοκοιμήθηκα για πρώτη φορά: πήγαινα στην τελευταία τάξη του λυκείου: ένα βράδυ, ενώ βρισκόμουν στην τουαλέτα στο υπόγειο, η βιβλιοθηκάριος, η συντρόφισσα Μπούρντουλι, έκλεισε τη βιβλιοθήκη κι έφυγε. Έμεινα όλη τη νύχτα εκεί μέσα χωρίς να μπορώ να ειδοποιήσω κανέναν: τότε δεν είχαμε ακόμα τηλέφωνο στο σπίτι. Αποφάσισα να μη φωνάξω την αστυνομία ή τους πυροσβέστες: δεν ήθελα να αναστατώσω τον κόσμο. Στην αρχή με έπιασε αγωνία και δοκίμασα να βγω από το παράθυρο της τουαλέτας, αλλά δεν χωρούσα και φοβήθηκα μήπως σφηνώσω. Έπειτα δοκίμασα τα μεγάλα παράθυρα της κεντρικής αίθουσας, αλλά παραήταν ψηλά για να πηδήξω. Παραιτήθηκα και σιγά σιγά ηρέμησα: ψαχουλεύοντας στα ράφια βρήκα το βιβλίο του Ιωνάθαν Σουίφτ *Τα ταξίδια του Γκιούλιβερ*, το διάβασα σχεδόν όλο (ταξίδια στις νότιες θάλασσες! Με ιπτάμενα νησιά, νάνους, γίγαντες και άλογα που μιλάνε σαν σοφοί), κοιμήθηκα λιγάκι και το πρωί τηλεφώνησα στον μπαμπά στη σαπωνοποιία. Δεν είχε πάει στο εργοστάσιο: «Ο πατέρας

σου, συντρόφισσα» μου είπαν «παριστάνει τον άρρωστο. Στέλνουμε τον σύντροφο παθολόγο να τον δει».

Έτρεξα στο σπίτι, όπου επικρατούσε αναβρασμός — μεγαλύτερος απ' ό,τι συνήθως: η οικογένειά μας είναι —ήταν— επεισοδιακή. Ο μπαμπάς τσακωνόταν με τη μαμά για το ποιος απ' τους δυο έφταιγε που ξενοκοιμήθηκα. Η γιαγιά ισχυριζόταν ότι οι εχθροπραξίες δεν είχαν σταματήσει όλη τη νύχτα. Μόλις με είδαν, με τα μάτια κόκκινα από την αϋπνία, σταμάτησαν απότομα, κάθισαν πλάι πλάι στο κρεβάτι κι άρχισαν να κλαίνε από ανακούφιση. Όταν κλαίμε εμείς οι Νόζατζε, καθόμαστε πλάι πλάι στο κρεβάτι και φυσάμε, συγχρονισμένα, τη μύτη μας στα μαντίλια μας. Έστερα η γιαγιά παίρνει τα μαντίλια και τα πλένει.

Δεν ξέρω αν με πίστεψαν για τη διανυκτέρευση στη βιβλιοθήκη ή αν ήταν σίγουροι πως πέρασα τη νύχτα στο κρεβάτι κάποιου: όταν πήγαινα στο λύκειο γινόταν πολύς λόγος για τη γυναικεία παρθενία, για τους Γεωργιανούς γονείς που φοβούνταν μήπως οι κόρες τους γίνουν πουτάνες και κυρίως για τους Γεωργιανούς άντρες που φοβούνταν τις συγκρίσεις — τώρα πια όχι και τόσο.

Μόλις η γιαγιά πήρε τα μαντίλια για να τα πλύνει, ο μπαμπάς ξάπλωσε και περίμενε τον γιατρό της σαπωνοποιίας. Κι όταν έφυγε ο γιατρός (αφού είπε στον μπαμπά να πάρει Κιτραμόλ και να πάψει να βογκάει γιατί στο τέλος θα αρρωστήσει στ' αλήθεια), η μαμά επανήλθε στο ζήτημα λέγοντας ότι τα κορίτσια ξενοκοιμούνται στη Ρωσία και στην Ουκρανία, αλλά όχι στη Γεωργία: κι αν

θέλω να ξενοκοιμάμαι, να πάω σε μία από αυτές τις δύο σοβιετικές δημοκρατίες. Ο μπαμπάς μου έκανε κρυφά νόημα από το κρεβάτι του πόνου να μη δώσω σημασία, η μαμά έφυγε βιαστικά για τη δουλειά και η τάξη αποκαταστάθηκε για λίγες ώρες· ώσπου να επιστρέψει η μαμά από το εργοστάσιο και ν' αρχίσει να φωνάζει ότι έχει βαρεθεί να μας βλέπει και να πάμε όλοι στον διάολο.

Νομίζω ότι η ρωσική λογοτεχνία, αν και στρέφεται γύρω απ' τους καταπιεσμένους και τους αμαρτωλούς, έχει περιγράψει όλους τους ανθρώπινους τύπους· η γεωργιανή όχι και τόσο, ντρέπομαι που το λέω κι ίσως είμαι άδικη. Εμείς οι Γεωργιανοί τα καταφέρνουμε καλύτερα στην ποίηση: ο μπαμπάς λέει ότι για να γράψεις μυθιστορήματα χρειάζεται μόχθος· ενώ για να σκαρώνεις στιχάκια —*Το ποτάμι κλαίει στο σκοτεινό φαράγγι, θολό, με θλίψη στην καρδιά του*— αρκεί να έχεις ελεύθερο χρόνο και ν' αγναντεύεις το ποτάμι. Εγώ πάντως τα διαβάζω όλα: έχω βάλει στοίχημα με τον εαυτό μου να διαβάσω όλα τα λογοτεχνικά βιβλία της δημοτικής βιβλιοθήκης και κατόπιν να προχωρήσω στην εθνική (βιβλιοθήκη), που έχει πολύ περισσότερα αλλά όπου, για να τα ψαχουλέψεις, πρέπει ν' ανέβεις σε μια σκάλα σαν εκείνη που έχουν οι μπογιατζήδες. Τέτοια σκάλα έχει και η βιβλιοθήκη στο Βαρκελί, αλλά είναι μικρότερη και τρίζει.

Έχω ανάγκη από τα βιβλία για να διορθώνω την πραγματικότητα με φαντασιώσεις που φυτρώνουν μέσα στο

κεφάλι μου: προσθέτω στα γκριζα κτίρια διάφορα χρώματα, φανταχτερά συνήθως, και βλέπω τους ανθρώπους που στέκονται ακίνητοι στις κυλιόμενες σκάλες του υπογείου σιδηρόδρομου σαν κούκλες σε βιτρίνα. Στην ασπρόμαυρη Σίγκναλ που αγοράσαμε για να δούμε τους Ολυμπιακούς της Μόσχας, βλέπω με τη φαντασία μου τις εκπομπές έγχρωμες. Σοβαρολογώ. Η μαμά έλεγε ότι πρέπει να μεγαλώσω και να αντιμετωπίσω την πραγματικότητα, που είναι στραβή κι ανάποδη. Την αντιμετωπίζω: πηγαίνω στην εφημερίδα από τις οχτώ το πρωί για να αντιγράψω τα δελτία και, ενδιαμέσως, για να διορθώσω τα ορθογραφικά και συντακτικά λάθη άλλων συναδέλφων· είμαι ορθογράφος· αν το να είσαι ορθογράφος ήταν ταλέντο, θα έλεγα πως έχω ταλέντο σε κάτι. Αλλά δεν έχω ακούσει ποτέ να λένε πως η ορθογραφία είναι ταλέντο.

Γιατί τα γράφω όλα τούτα; Δεν ξέρω. Ή μάλλον ξέρω: για να αναβάλω να γράψω για τα τρομερά πράγματα που συνέβησαν: μια αεροπειρατεία, τέσσερις θάνατοι, πέντε αν προσθέσω και τον ήσυχο θάνατο της μαμάς· αδικίες, ψέματα· εγκληματικά ψέματα. Επιστρέφω στην ορθογραφία.

Ο αρχισυντάκτης μας, ο Ίρακλι Γκαβρίλοβιτς, παραπονιέται ότι στα Χρονικά της Σοβιετικής Γεωργίας έχουν μαζευτεί βοσκοί απ' τον Καύκασο που ξέρουν να λένε παραμύθια αλλά όχι να τα γράφουν — γι' αυτό λέει ότι με χρειάζεται. Ο πιο ανορθόγραφος είναι ο σύντροφος Τσερέτελι, που δεν κατάγεται απ' τον Καύκασο· κατάγεται απ' τα παράλια· και παρ' όλα αυτά στην εφημερίδα τον απο-

καλούν «λυκοπνίχτη», τσοπανόσκυλο του Καυκάσου, εξαιτίας του θηριώδους μεγέθους του. Είναι ψηλός και τόσο ογκώδης, που καθώς περιφέρεται στα γραφεία της εφημερίδας, προσπαθώντας να βρει κάποιον πρόθυμο ν' ακούσει ανέκδοτα, σκοντάφτει πάνω σε πράγματα και μερικές φορές, άθελά του, τα σπάζει. Επηηρεασμένη από τα *Ταξίδια του Γκιούλιβερ*, τον έβλεπα πάντα σαν κάτοικο της Μπρόμπντινγκναγκ, της χώρας των γιγάντων. Δεν έχω δει πιο δημιουργική ανορθογραφία από εκείνη του Ζάζα Τσερέτελι: *Άφξισι 23% τοίς παραγωγίς φράπας στο σοβχώζ του Μαρνούλι. Ο πωδωσφερικός αγόνας Ροστόφ-Σπάρτακ Μόσχας τελίωσε με νήχι της Σπάρτακ που κέρδησε το Κίπελο.*

Εγώ από παραμύθια άλλο τίποτα· μόλις προσφάτως συνειδητοποίησα ότι πέρασα είκοσι επτά χρόνια μέσα στην άγνοια· πιστεύοντας σε παραμύθια. Τα παραμύθια της Γεωργίας —θεόρατες σαύρες, ραχιτικές μάγισσες, γνώμοι των δασών και ερημίτες φιλόσοφοι— μαζί με τα παραμύθια που έγραφαν οι εφημερίδες είναι η αιτία που απέκτησα αυτή τη φαντασία· δεν έχω τίποτ' άλλο εκτός από φαντασία. Στο σχολείο ο δάσκαλος της ιχνογραφίας μου έλεγε ότι του θύμιζα εκείνο τον Ρώσο ζωγράφο, δεν θυμάμαι το όνομά του, που έβαφε τα γουρούνια μπλε και το χορτάρι πορτοκαλί.

Παρά το δίπλωμα από τη Σχολή Δημοσιογραφίας της Τιφλίδας, αληθινή μόρφωση δεν έχω — έχω τη φτωχική κουλτούρα των φτωχών· προσπαθώ όμως· προσπαθώ. Ο μπαμπάς λέει ότι είμαι τέρας μορφώσεως σε σύγκριση μ'

εκείνον, που έχει διαβάσει έξι βιβλία στη ζωή του. Επαναλαμβάνει συχνά τους τίτλους των βιβλίων: όταν ζούσε η μαμά, μόλις έφτανε στον τρίτο τίτλο, η μαμά συμπλήρωνε τους υπόλοιπους. Καμιά φορά, ο μπαμπάς προσθέτει κι ένα δυο βιβλία που δεν κατάφερε να τελειώσει· για παράδειγμα, το *Τι να κάνουμε* του Νικολάι Τσερνισέφσκι, που ο Λένιν υπερηφανευόταν ότι το 'χε διαβάσει πέντε φορές μέσα σ' ένα καλοκαίρι. Μα δεν είναι τρελό να διαβάζεις ένα βιβλίο πέντε φορές; Ο μπαμπάς λέει ότι αν κάνεις συνέχεια το ίδιο πράγμα —σαν το γειτονόπουλό μας, τον Ντάτο, που ακούει όλη μέρα το ίδιο κομμάτι κλασικής μουσικής (και μαζί μ' αυτόν το ακούμε κι εμείς)— πρέπει να μπει σε ψυχιατρικό ίδρυμα και να μείνεις εκεί μέσα κάμποσο καιρό μέχρι να συνέλθεις. Δεν θυμάμαι αυτή τη στιγμή άλλο βιβλίο που απογοήτευσε τον μπαμπά και το άφησε στη μέση. Πάντως η μόρφωσή του του αρκεί για να λύνει σταυρόλεξα με τρομερή ευκολία. Δεν ξέρω αν πρόκειται για ψεύτικη ταπεινοφροσύνη, αλλά ισχυρίζεται πως από τα σταυρόλεξα λείπει η επινοητικότητα· επαναλαμβάνονται οι ίδιες λέξεις· οι ίδιες αναφορές σε βιβλία και θεατρικά έργα: μικρό όνομα της ηρωίδας τού *Τι να κάνουμε* (Βέρα), επώνυμο της ηρωίδας τού *Τι να κάνουμε* (Πάβλοβνα), όνομα του συντρόφου της Βέρας Πάβλοβνα (Λοπουχόφ) και τα λοιπά. Είναι, δηλαδή, για χαζούς. Και παρ' όλα αυτά νιώθει ικανοποίηση όταν τα λύνει. «Ορίστε!» λέει κι αφήνει το μολύβι επιδεικτικά πάνω στην εφημερίδα.

Από τότε που άρχισα να δουλεύω στα *Χρονικά της Σοβιετικής Γεωργίας*, κάθε πρωί έπαιρνα το λεωφορείο

μέχρι τον σταθμό του Σάμγκορι κι έπειτα το μετρό για το κέντρο — το 1985 έφτιαξαν σταθμό στο Βαρκέτιλι, αλλά μέχρι τότε το τέρμα της γραμμής ήταν το Σάμγκορι. Μετά το άνοιγμα του σταθμού του μετρό, η διαδρομή μιας ώρας έγινε σαράντα πέντε λεπτά: καθιστή το πρωί, όρθια το απόγευμα, κρεμασμένη απ' τη χειρολαβή. Όταν επέστρεφα στο σπίτι, έκλαιγα απ' τα νεύρα μου· καμιά φορά, άρχιζα το κλάμα (σε ένταση και ρυθμό κλαυθμυρισμού) μέσα στο μετρό και το συνέχιζα στο σπίτι κάπως γοερότερα. Όπως είπα, κάθε Πέμπτη, μετά την εφημερίδα, πήγαινα —πηγαίνω ακόμα— στο κολυμβητήριο: τις Πέμπτες γενικά νιώθω λίγο καλύτερα· ο μπαμπάς λέει ότι με ωφελεί το χλωριούχο νερό. Παλιότερα, όταν φαινόμουν ακόμα πιο στενοχωρημένη, αν και δεν έχει σε υπόληψη τον γάμο, έλεγε ότι έπρεπε να παντρευτώ· ότι έτσι θα μου πέραγε η μελαγχολία — αλλά δεν ήταν και σίγουρος. Το 1987 είχα ζήσει κιόλας οχτώ χρόνια μελαγχολίας: τέσσερα στη σχολή και τέσσερα στην εφημερίδα· κι όλα έδειχναν ότι αυτή θα ήταν η ζωή μου μέχρι το πικρό τέλος.

Όμως κάτι άλλαξε: στη χώρα μας, στην Τιφλίδα και σ' εμένα την ίδια.

Μέναμε, μένουμε, ο μπαμπάς, η μαμά (που πέθανε το 1983), η γιαγιά κι εγώ, σ' ένα δωάρι στο Βαρκέτιλι, στο οικιστικό συγκρότημα 13· από κείνα που χτίστηκαν επί Χρυστσόφ και που ο Ίβανι έλεγε πως μοιάζουν με στρατώνες κι έπρεπε να κατεδαφιστούν. Μα, αν κατεδαφίζο-

νταν οι χρούσσοφσκες, πού θα μέναμε; Εύκολο να το λες όταν μένεις στο Βάκε, στην καλή μεριά της πόλης. (Αργότερα, πολλοί είπαν πως ο Ίβανι ήταν μηδενιστής.) Και το Βαρκέτιλι καλό είναι — αν δεν έχεις σχέδια για τη ζωή σου κι αν δεν σε νοιάζει να ζεις μαζί με άλλους που δεν έχουν σχέδια για τη δική τους ζωή.

Ο μπαμπάς δούλευε στη σαπωνοποιία· η μαμά επίσης, αλλά στο λογιστήριο, όχι στη γραμμή παραγωγής: θυμάμαι ότι μας έλειπε το κρέας, το χαρτί, τα αυγά (δεν ήταν ότι δεν είχαμε αυγά· ήταν ότι δεν τρώγονταν: μια φορά, από ένα αυγό βγήκε ένα κοτοπουλάκι· σοβαρολογώ). όμως ποτέ δεν μας έλειπε το σαπούνι. Ο μπαμπάς αστειευόταν ότι, αν τρώγαμε σάντουιτς με σαπούνι, θα βγάζαμε μπουρμπουλήθρες απ' τ' αυτιά. Επίσης, μας έλειπε η ησυχία: το σπίτι μας ήταν άλλοτε γεμάτο τραγούδια, μουσικές και χορούς, άλλοτε γεμάτο τσακωμούς και φωνές. Καμιά φορά συνέπιπταν όλα αυτά μαζί, συν το κομμάτι που άκουγε ο Ντάτο στο διπλανό διαμέρισμα: ίσως ήταν μια σονάτα του Προκόβιεφ, αλλά όρκο δεν παίρνω. (Η γιαγιά που ξέρει από σονάτες συγχύζεται τόσο με τον Ντάτο, που δεν μπορεί να αναγνωρίσει τι στην ευχή ακούει.) Ο μπαμπάς λέει ότι εμείς οι Γεωργιανοί καβγαδίζουμε επειδή ο βίος μάς φαίνεται υπερβολικά μακρύς όταν δεν καβγαδίζουμε.

Από τότε που πέθανε η μαμά, ησυχάσαμε· ντρέπομαι που το λέω. Την πενήθησαμε και οι τρεις μας, ο καθένας με τον τρόπο του — ο μπαμπάς δεν παίρνει τίποτα στα σοβαρά (λέει πως η ζωή είναι μια σαπουνόφουσκα), αλλά

όταν κάποιος πεθαίνει, πέφτει στο κρεβάτι και βογκάει κουλουριασμένος κάτω απ' το σεντόνι. Σε κάθε απώλεια, φαίνεται έτοιμος ν' ακολουθήσει τον πεθαμένο στον άλλο κόσμο. «Να φωνάξουμε τον γιατρό;» ρωτάμε. Κι απαντάει ανάμεσα σε λυγμούς: «Φωνάξτε τον νεκροθάφτη». Το εννοεί, αλλά αργότερα συνέρχεται. Η αλήθεια είναι πως συνήλθε και μετά τον θάνατο της μαμάς. Όταν πέθανε ο γάτος μας, ο Σαπόνιτσκα —τον είχε περιμαζέψει από την αυλή του εργοστασίου· στην αρχή νομίζαμε ότι ήταν γάτα, εξού το θηλυκό όνομα—, ο μπαμπάς έβγαλε έκζεμα και δεν πήγε στο εργοστάσιο τρεις μέρες. Ήρθε ο παθολόγος κι ήταν από τις σπάνιες φορές που ο μπαμπάς έριχνε ξάπλες επειδή ήταν αληθινά άρρωστος. Από τον θάνατο του Σαπόνιτσκα, κάθε φορά που στεναχωριέται βγάζει έκζεμα: παλιότερα, έβαζε καταπλάσματα με ψειροδότανο του Καυκάσου, τώρα βάζει κορτιζονούχα αλοιφή. Το αποτέλεσμα είναι σχεδόν το ίδιο: το έκζεμα υποχωρεί όταν ο μπαμπάς νιώθει καλύτερα. Όταν πέθανε η μαμά, γέμισε κοκκινίλες και ξυνόταν κλαίγοντας· η γιαγιά κι εγώ δεν ξέραμε τι να κάνουμε μπροστά σ' αυτή τη δερματική κρίση.

Επί τριάντα χρόνια τσακώνονταν, αλλά μόλις η μαμά αρρώστησε, ο μπαμπάς μετάνιωσε για όσα της είχε κάνει και όσα δεν της είχε κάνει: Ναι, Λιούμπα, ό,τι πεις, Λιούμπα, πόσο δίκιο έχεις, Λιούμποτσκα. Σου έφτιαξα χάρτσο με κόλιανδρο. Σου έφτιαξα χάρτσο με πουρέ κορόμηλου. Και κόλιανδρο. Την τάζε με το κουτάλι, τη φρόντιζε μέρα νύχτα· αλλά η μαμά πέθανε.

Ζήσαμε δεκαεφτά χρόνια σε πενήντα έξι τετραγωνικά· στο ένα δωμάτιο κοιμούνταν ο μπαμπάς και η μαμά, στο άλλο η γιαγιά κι εγώ· σε δυο μονά κρεβάτια τοποθετημένα σε σχήμα T. Νομίζω ότι η έλλειψη χώρου, η στενοχωρία, ήταν η αιτία που δεν απέκτησα αδέρφια· που δεν γίναμε πολυμελής οικογένεια. (Η στενοχωρία συνεχίστηκε ακόμα κι όταν μετακομίζοντας από το κοινοβιακό διαμέρισμα στη χρούστσοφσκα ξεφορτωθήκαμε τον μπουφέ με τα γυαλικά: στη χρούστσοφσκα είχαμε εντοιχισμένα ντουλάπια.) Ο μπαμπάς έλεγε πως του άρεσε να είναι μπαμπάς: πως ένιωθε σαν να είχε φυτέψει ένα δέντρο που το έβλεπε να μεγαλώνει. Εγώ ήμουν το δέντρο. Οι περισσότεροι φίλοι και γείτονες είχαν οικογένειες με πολλά παιδιά και κατοικίδια ζώα· κι είχαν κάτι να γιορτάσουν κάθε εβδομάδα: πατριωτικές επετείους, ονομαστικές γιορτές, γενέθλια· ακόμα και τ' ότι βρήκαν στην αγορά βοδινό κρέας ή βύσσινα.

Όχι εμείς. Ίσως η αιτία ήταν το πιάνο της γιαγιάς.

Η μαμά απειλούσε ότι θα πετάξει από το παράθυρο το πιάνο, που έπιανε υπερβολικό χώρο, ή ότι θα πηδήξει η ίδια, ή ότι θα πηδήξει αγκαλιά με το πιάνο· μέναμε —μένομε— στον τρίτο όροφο. Ο μπαμπάς έλεγε ότι ο τρίτος όροφος ήταν «το όριο»: αν έπεφτες από το παράθυρο μπορούσες να επιζήσεις. Αλλά όσοι έμεναν ψηλότερα ταλαιπωρούνταν· το ασανσέρ ήταν χαλασμένο δυο βδομάδες τον μήνα. Για το χαλασμένο ασανσέρ όλοι οι ένοικοι στο συγκρότημα 13 έριχναν το φταιξιμο στη γιαγιά, επειδή είχε λογοφέρει με τον τεχνικό του συνεργείου. Ο τεχνικός είχε έρθει να το επισκευάσει, αλλά καθυστερούσε υπερβολικά:

η γιαγιά ισχυρίστηκε ότι, αντί να δουλεύει, ο σύντροφος έτρωγε —μασούλαγε διαρκώς κιμαδοπιτάκια—, άκουγε μουσική απ' το τρανζίστορ και σιγοτραγουδούσε· όταν τον ρώτησε βάζοντας τα χέρια στη μέση «αν θα τελειώσει καμιά φορά», ο τεχνικός παράτησε το ασανσέρ, είπε: «Φτιάξ' το μοναχή σου το ρημαδιασμένο!» κι έφυγε, φουρκισμένος, μαζί με την εργαλειοθήκη του. Πέρασε καιρός ώσπου να στείλουν άλλον τεχνικό από το συμβούλιο και η γιαγιά, που είχε αδύνατους πνεύμονες, ανέβαινε στον τρίτο όροφο σταματώντας σε κάθε σκαλοπάτι και μουρμουρίζοντας κατάρες.

Δεν ξέρω αν για τους καβγάδες και τα «θα πηδήξω από το παράθυρο» έφταιγαν τα πενήντα έξι τετραγωνικά: ξέρω όμως ότι, ενώ συνήθως οι άντρες δέρνουν τις γυναίκες κι όχι οι γυναίκες τους άντρες, σ' εμάς τους Νόζατζε συνέβαινε το αντίστροφο. Σχεδόν· δεν θέλω να υπερβάλλω. Αλλά στο σπίτι μας, η μαμά, εκτός του ότι έστελνε τον μπαμπά σε θελήματα —ο μπαμπάς έλεγε: «Μάλιστα, σύντροφε λοχία!» και χαιρετούσε στρατιωτικά—, την είχα δει να του ορμάει και να του φέρνει κατραπακιές: «Πάρε και τούτη, πάρε κι εκείνη, που μου έχεις καταστρέψει τη ζωή». Κάναμε τόση φασαρία, που οι γείτονες χτυπούσαν με τη σκούπα τον τοίχο: «Σκάστε επιτέλους!». Τότε η γιαγιά βούταγε τη δική μας σκούπα και χτυπούσε κι εκείνη: «Εσείς να σκάσετε! Άμα θέλετε ησυχία, να μπειτε στο νοσοκομείο!». (Στο βάθος ακουγόταν η σονάτα του Προκόβιεφ: ο Ντάτο άλλοτε την άκουγε στο πι-κάπ, άλλοτε την ψευτόπαιζε στο πιάνο.)

Στην πραγματικότητα, δεν βρίσκεις ησυχία ούτε στο νοσοκομείο. Θυμάμαι τότε που ήταν άρρωστη η μαμά ότι στο νοσοκομείο επικρατούσε κομφούζιο. Μια μέρα, δεν πίστευα στα μάτια μου: είχαν έρθει τσιγγάνοι οργανοπαίκτες για να ψυχαγωγήσουν τους ασθενείς. Πήγαιναν από θάλαμο σε θάλαμο και τραγουδούσαν «Άχου, μάννα, μάννα, μάννα, αγαπώ τον γύφτο Γιάννα» σε ψηλές νότες. Επειδή σε όλη μου τη ζωή μού έλεγαν «φόρεσε παπούτσια, δεν είμαστε τσιγγάνοι», κοίταζα καλά καλά τα πόδια εκείνων των μουσικών: φορούσαν όλοι τους παπούτσια· δεν ισχύει η ισοδυναμία τσιγγανιάς και ξυπολυταρίας.

Εν πάση περιπτώσει, για να βρεις ησυχία πρέπει να έχεις ντάτσα στη Μαύρη Θάλασσα και να πας εκεί να την αράξεις κάτω απ' τις κουκουναριές. Η γιαγιά λέει πως πριν απ' το '17 —εκείνη τη μακρινή εποχή όπου οι μικροευγενείς σαν την οικογένεια της γιαγιάς είχαν για ίνδαλμά τους τον Κάιζερ και οδηγούσαν πρωτόγονα γερμανικά αυτοκίνητα με μανιβέλα— τα καλοκαίρια πήγαιναν στο Γκάρνταμπανι, στη σιωπή των δασών με τις σημύδες· όχι ότι η γιαγιά υπήρχε πριν απ' το '17· τα έχει ακούσει όλα από διηγήσεις. Εν πάση περιπτώσει, ησυχία δεν μπορείς να βρεις στο οικιστικό συγκρότημα 13. Σήμερα που η μαμά δεν ζει πια, όταν χτυπάμε τους τοίχους έχουμε το δίκιο με το μέρος μας: δίπλα έχει μετακομίσει οικογένεια «ορεσιβίων», λέει ο μπαμπάς· κάποιιο μέλος της παίζει ζουρνά· η μουσική μάς ξεκουφάνει και χτυπάει στα νεύρα ολονών. Η γιαγιά βαράει τον τοίχο με το σκουπόξυλο και φωνάζει: «Σκάστε, μπουρτζόβλαχοι!». Για τη γιαγιά,

που είναι Ρωσίδα (παντρεύτηκε τον Γεωργιανό παππού μου με «κρατικό συνοικέσιο», μέρος του σοβιετικού προγράμματος για τη συναφομοίωση των εθνοτήτων, τον οποίον ωστόσο ερωτεύτηκε, νομίζω, με τρέλα), όλοι είναι βλάχοι, αλλά μπουρτζόβλαχοι είναι όσοι παίζουν ζουρνά. Όσο για την Οκτωβριανή Επανάσταση, πιστεύει ότι ήταν η νίκη των χωρικών, η ήττα των πρωτευουσιάνων. Οι χωρικοί, έλεγε, πιστεύουν στα θαύματα· και στις εικόνες αγίων, πρόσθετε ο μπαμπάς.

Μόλις πήρα το πτυχίο, ήθελα να φύγω από το πατρικό σπίτι, αλλά για να εξασφαλίσω στέγη έπρεπε να βρω σύζυγο: αυτά τα δύο πάνε μαζί. Συνήθως μέχρι τα είκοσι πέντε μένουμε με τη μαμά μας κι έπειτα παντρευόμαστε και μένει η μαμά μας μαζί μας. Ή έρχεται όταν χηρεύει· οι γυναίκες ζουν περισσότερο από τους άντρες, πράγμα περίεργο αν πάρουμε υπόψη τις ταλαιπωρίες που υφίστανται. Η γιαγιά επέμενε να παντρευτώ μόνο και μόνο για να μου δώσουν διαμέρισμα σε χρούσσοφσκα: «Παντρέψου, ξεπαντρέψου, και κράτα το διαμέρισμα!». Ο μπαμπάς έλεγε: «Τέσσερις τοίχοι και μια σκεπή, το όνειρο κάθε Γεωργιανού»· γελούσε· είχε πιο ρομαντικά όνειρα: πίστευε πως οι δουλοπάροικοι του παλιού καιρού φθονούσαν τα αφεντικά τους περισσότερο για τ' ότι ήξεραν ανάγνωση και γραφή παρά για την περιουσία τους. Μάλιστα, αυτό ήταν όνειρο: να μάθεις γράμματα· να γίνεις βιρτουόζος στο πιάνο· να ξέρεις να μιλάς γαλλικά.

Όμως η γιαγιά, που ισχυρίζεται ότι έζησε την Επανάσταση του 1917 (ψευτιές: γεννήθηκε το 1916· το πολύ

πολύ να θυμάται τη χρονιά που πέθανε ο Λένιν), τον εμφύλιο πόλεμο, τον λιμό (λέει ότι οι άνθρωποι ήταν πιο ανθεκτικοί από τα άλογα, που έσκαγαν καταμεσής στον δρόμο, αλλά ούτε αυτό το έχει δει με τα μάτια της), τον Πρώτο Παγκόσμιο (κι άλλη ψευτιά), τον Δεύτερο Παγκόσμιο, την εποχή του Στάλιν, τον θάνατο του Στάλιν (που για τη γιαγιά ήταν λιγότερο σημαντικό γεγονός από τον θάνατο του Προκόβιεφ την ίδια εκείνη μέρα), την εποχή του Χρυστόφ, τον παραγκωνισμό του Χρυστόφ, τους πυραύλους Σπούτνικ, όλα αυτά τέλος πάντων, έχει πρακτικό, όχι ρομαντικό, πνεύμα. Ή μάλλον έχει πνεύμα αντιρομαντικό: λέει πως το φεγγάρι είναι σαν κεφάλι τυρί και πως το ποτάμι μας, ο Μτκβάρι, χρησιμεύει για να χύνονται τα απόβλητα από τους υπονόμους. Επίσης, έχει ροπή στις δωροδοκίες. Όταν συναντάμε κάποια δυσκολία —στο εμπορικό κατάστημα, στη διαχείριση της πολυκατοικίας, στο τοπικό σοβιέτ—, βγάζει δέκα ρούβλια απ' το μανίκι σηκώνοντας δυο φορές τα φρύδια· σαν τον μάγο Ίγκαρ Κίο, που βγάζει απ' το μανίκι περιστέρια. (Εκείνον που παντρεύτηκε την κόρη του Μπρέζνιεφ κι ο γάμος κράτησε εννιά μέρες.) «Με δέκα ρούβλια όλα τακτοποιούνται, χρυσάφι μου» έλεγε η γιαγιά κι αυτό λέει ακόμα. «Κι αν είναι είκοσι, ακόμα καλύτερα. Αλλά ποιος έχει είκοσι ρούβλια για στάξιμο;» Η γιαγιά παραδίδει μαθήματα πιάνου· «σε ατάλαντους» λέει ο μπαμπάς και σε μια τουλάχιστον περίπτωση έχει δίκιο: στην περίπτωση του Πάσα. Ο Πάσα, αν και άρχισε να παίζει από πολύ μικρός, δεν έχει προχωρήσει (σαν εμένα: δεν

έχω μουσικό αυτί· όταν ήμουν στο δημοτικό, με έστειλαν στο ωδείο αλλά δεν φτούρησε. Στην πραγματικότητα δεν έχω κανένα ταλέντο εκτός από την ορθογραφία — που, επαναλαμβάνω, δεν θεωρείται ταλέντο). Ο μπαμπάς τον φωνάζει «Προκόβιεφ». Τι θα μας παίξεις σήμερα, Σεριόζα, μεγάλε θιρτουόζε; Πώς είναι η πολύτιμη υγεία σας σήμερα, Σεργκί Σεργκέγεβιτς; τον ρωτάει, κι ο Πάσα παίξει, με λάθη, το *Καρναβάλι της Βενετίας*. Νομίζω ότι τον δυσκολεύουν τα μαύρα πλήκτρα.

Αν και η τιμή του μαθήματος είναι τέσσερα ρούβλια την ώρα, σπάνια πληρώνουν τη γιαγιά σε ρούβλια: καμιά φορά την αφήνουν να χρησιμοποιεί μια ραπτομηχανή ή της φέρνουν λουκάνικα, κρασί, πορτοκάλια· πάντα απορούσα πού τα έβρισκε τόσα ρούβλια. Η μαμά του Ντάτο τής είχε τάξει πεντέμισι ρούβλια για να κάνει μάθημα στον Ντάτο, αλλά η γιαγιά φοβήθηκε ότι θα ήθελε να παίξουν το ίδιο κομμάτι είκοσι φορές σερί και δεν τον πήρε για μαθητή. Εξού και η κόντρα με τους γείτονες του διαμερίσματος 39 (που επιδεινώθηκε όταν ο μπαμπάς υπονόησε ότι ο Ντάτο είναι τοιούτος). Ο μπαμπάς λέει ό,τι του 'ρχεται στο μυαλό· εγώ δεν του μοιάζω: η μαμά, αν και με κατηγορούσε για τον χαρακτήρα μου, διηγόταν πως γεννήθηκα χωρίς ούτ' έναν ψίθυρο.

Τον τελευταίο χρόνο προτού αρρωστήσει η μαμά, στο διαμέρισμα 38 γίναμε πέντε. Στο σπίτι μας εγκαταστάθηκε ο Ίβαν· η γιαγιά έσυρε το κρεβάτι της στον διάδρομο και μας παραχώρησε το δωμάτιο. Με τον Ίβαν· ήμασταν συμφοιτητές· τον είχαν κατασυμπαθήσει όλοι —

βοηθούσε τη μαμά στο μαγείρεμα, γύριζε τις σελίδες της παρτιτούρας για να παίξει πιάνο η γιαγιά και προκαλούσε τον μπαμπά στο σκάκι· οι παρτίδες τέλειωναν με φωνές: όταν ο μπαμπάς έχανε γινόταν έξαλλος και, μ' έναν περριεργό τρόπο, μεγάλωνε η περιφέρεια της κοιλιάς του: στερέωνε τη ζώνη του σε μια τρύπα πιο έξω. Αν είχε τα άσπρα πιόνια, έλεγε ότι έπρεπε να είχε διαλέξει τα μαύρα, κι αν είχε τα μαύρα, ότι έπρεπε να είχε διαλέξει τα άσπρα. Μια φορά σηκώθηκε από το τραπεζάκι με τόση τσαντίλα, που έριξε τα πιόνια στο πάτωμα· κανείς δεν έκανε την κίνηση να τα μαζέψει κι ο μπαμπάς αναγκάστηκε να πέσει στα τέσσερα και να τα μαζέψει ο ίδιος μουρμουρίζοντας «γαμώ το κεφάλι μου».

Όλοι περίμεναν ότι θα παντρευτούμε με τον Ίβαν κι ότι επιτέλους θα τους αδειάσω τη γωνιά, αλλά ο Ίβαν παράτησε το πανεπιστήμιο κι εμένα με διαφορά μερικών ωρών. Εξάλλου, δεν είχε πει τίποτα στους γονείς του για μένα· νόμιζαν πως έμενε μ' έναν φίλο του από τη σχολή: απόδειξη ότι δεν είχε καμιά διάθεση για γεωργιανά αρραβωνιάσματα. Ούτ' εγώ άλλωστε. Το πανεπιστήμιο το παράτησε επειδή, όπως έλεγε, μας μάθαιναν πώς να κάνουμε προπαγάνδα, πώς να γράφουμε χοντρά ψέματα: ότι οι αγελάδες στο Ουζμπεκιστάν κατεβάζουν γιαούρτι αντί για γάλα· κι ότι τα τζιτζίκια τραγουδάνε την Τρίτη Διεθνή. Υπερβάλλω, αλλά όχι και τόσο. Εμένα με παράτησε επειδή πίστευε ότι δεν καταλαβαίνω τίποτα, ότι, μεγλώνοντας, θα γίνω σαν οποιαδήποτε ντίασαχλισι — αν και ποτέ δεν μου το είπε κατάμουτρα. Στην αρχή το πήρα

κατάκαρδα· αλλά, όπως αποδείχτηκε, είχε κι άλλους, σοβαρότερους λόγους που αποφάσισε αυτά που αποφάσισε. Κι αυτοί οι λόγοι οδήγησαν στον θάνατό του. Όταν πέθανε ο Ίβανε, ο μπαμπάς έπεσε στο κρεβάτι και βογκούσε παρότι του είχε κακιώσει που δεν με είχε ερωτευτεί: «Πού θα βρει καλύτερη;» έλεγε όταν με παράτησε ο Ίβανε. Κι απαντούσε μοναχός του: «Πουθενά! Και τώρα; Τι θα κάνει τώρα που διέκοψε τις σπουδές του; Θα τον καλέσουν στον στρατό! Θα τον στείλουν στο Ντζβέλι Σένακι!».

Αργότερα, όταν έγινε ό,τι έγινε, ο μπαμπάς δεν θρηνούσε για το πώς πέθανε ο Ίβανε· ίσως γιατί οι παλιότεροι είδαν πολλούς να πεθαίνουν με βίαιο τρόπο· θρηνούσε για τ' ότι πέθανε τόσο νέος. Όσο για μένα, ο χαμός του έγινε αφορμή να αλλάξει η ιδέα που είχα για τον κόσμο — αν είχα κάποια ιδέα δηλαδή. Έγινε αφορμή και για να γράψω αυτά που γράφω τώρα.

Το 1986, όταν ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ άρχισε να μιλάει για την γκλασνόστ³, μια λέξη που ήξερα αλλά δεν είχα χρησιμοποιήσει ποτέ, η γκλασνόστ μου έγινε έμμονη ιδέα. Ίσως να μου είχε γίνει έμμονη ιδέα προτού την ξεστομίσει ο Γκορμπατσόφ και προτού ακόμα μάθω το αληθινό της νόημα. Εκτός από την αρρωστημένη φαντασία, στο μυαλό μου στριμώχνονται σκέψεις που στρογγυλοκάθονται και δεν μπορώ να τις διώξω: παλιότερα αυτές οι σκέψεις

³ Γκλασνόστ: διαφάνεια, διαύγεια. Από τη λέξη γκλας=φωνή.

είχαν άλλοτε σχέση με τα μαθήματα, άλλοτε με την εμφάνισή μου, με τα μαλλιά μου για παράδειγμα, ή με τα σχέδιά μου για το μέλλον. Η γκλασνόστ, σε συνδυασμό με τον θάνατο του Ίβανε, έγινε η μεγαλύτερη έμμονη ιδέα της ζωής μου. Κι όταν ζήτησα από τον αρχισυντάκτη να μου αναθέσει την έρευνα των γεγονότων που σχετιζόνταν με τον θάνατο του Ίβανε, συνειδητοποίησα ότι, στην πραγματικότητα, είχα αρχίσει την έρευνα μοναχή μου. Είχα κρατήσει σημειώσεις και είχα βγάλει μερικά συμπεράσματα· τα στοιχεία χρειάζονταν επιβεβαίωση· κυρίως χρειάζονταν την γκλασνόστ. Όπως κι άλλα, ακόμα πιο τρομερά γεγονότα που είχαν συμβεί τα τελευταία χρόνια.

—Ο πρόεδρος Γκορμπατσόφ, σύντροφε Ίρακλι Γκαβρίλοβιτς, είπα, θέλει να βγουν όλα στο φως.

—Περίμενε λίγο, είπε ο Ίρακλι. Αν δεν τα τινάξει και τούτος...

Τον τελευταίο καιρό είχαμε πολλούς θανάτους· ο Ίγκαρ Κιρίλοφ τούς ανακοίνωνε στο ραδιόφωνο με την ίδια τρεμουλιαστή φωνή. Ο μπαμπάς έλεγε : «Πεντάχρονο πλάνο με τρία φέρετρα» —είχαν πεθάνει διαδοχικά ο Μπρέζνιεφ, ο Αντρόποφ κι ο Τσερνιένκο— και κάθε μεσημέρι που γύριζε από τη δουλειά έψαχνε στις νεκρολογίες στην Πράβντα για ονόματα παλιών μπολσεβίκων: «Για να δούμε ποιο χούφταλο τα κακάρωσε σήμερα. Μπας και μας άφησε χρόνους ο σύντροφος Μόλοτοφ, γεννηθείς το 1890; Πόσα χρόνια ακόμα θα του δίνουμε τη σύνταξη;». Έλεγε πως οι παλιοί μπολσεβίκοι, όσοι τη γλίτωσαν απ' τις εκκαθαρίσεις, ήταν γερασμένα λιοντάρια και ξεπουπουλια-

σμένα κοκόρια. Αλλά δυσκολεύονταν να πεθάνουν. Σκεφτόμουν τον Ιωνάθαν Σουίφτ που έγραφε ότι, στη χώρα Λουγκνάγκ, ο Γκιούλιβερ συναντά τους δυστυχησμένους Στρούλντμπρουγκς που είναι αθάνατοι αλλά όχι «για πάντα νέοι»: είναι για πάντα γέροι, με όλες τις αναπηρίες και τις αρρώστιες των γηρατειών.

—Μα, σύντροφε Ίρακλι, ο Γκορμπατσόφ είναι ακόμα νέος, είπα. Αυτή η υπόθεση έχει μείνει στο σκοτάδι.

—Τι «σκοτάδι», Ιρίνα; Τέσσερα χαζόπαιδα έκαναν αποτυχημένη αεροπειρατεία. Τέσσερα χαζόπαιδα που ήθελαν να γίνουν ήρωες!

—Σύντροφε Γκαβρίλοβιτς, επέμεινα, στην επιχείρηση σκοτώθηκαν οκτώ άτομα. Και τρεις από τους επίδοξους αεροπειρατές εκτελέστηκαν με τουφεκισμό. Δεν μάθαμε τις ακριβείς συνθήκες της στρατιωτικής επιχείρησης στο αεροδρόμιο της Τιφλίδας, ούτε δημοσιεύτηκαν τα πρακτικά της δίκης.

—Μα, σε ποια χώρα ζεις, Ιρίνουσκα; Ακριβείς συνθήκες, δημοσίευση πρακτικών... Τι κάθεσαι και μου τσαμπουνάς... Τι γκλασνόστ και μαλακίες... Γκλασνόστ θα πει να γαβγίζεις όσο θες και να μη σ' ακούει κανένας.

—Καλύτερα απ' το να μην μπορείς ούτε να γαβγίσεις.

—Φύγε, Ιρίνα, σου λέω, έχω πολλά προβλήματα να λύσω.

—Τι προβλήματα;

—Έχει βουλώσει η τουαλέτα και πέφτουν σοβάδες στο γραφείο του Όταρ. Καταρρέει το κτίριο!

—Ίρακλι Γκαβρίλοβιτς, θα κάνω την έρευνα είτε μου

την αναθέσεις είτε όχι. Κι αν δεν τη δημοσιεύσεις εσύ, θα τη γράψω ακόμα πιο λεπτομερειακά και θα την προτείνω στο Αργκουμέντι ι φάκτι. Κι αν δεν τη θέλουν ούτε στο Αργκουμέντι ι φάκτι, θα την εκδώσω σε βιβλίο.

—Πάλι τα ίδια, Ιρίνα. Έτσι έλεγες και πέρυσι για το Τσερνόμπιλ.

Είχε δίκιο. Έτσι έλεγα και πέρυσι, όταν έγινε το πυρηνικό δυστύχημα στην Ουκρανία — μερικές φορές νομίζω πως δεν το θυμάται κανείς εκτός από μένα.

—Χα, κάγχασε ο Ίρακλι. Ακόμα κι αν δεχτούν το χειρόγραφο, δεν θα το εκδώσουν ποτέ· δεν θα το διαβάσουν καν· κάποιος υπάλληλος θα το κλειδώσει στο ντουλάπι των ξεχασμένων.

—Κι όλα τα βιβλία που υπάρχουν στη δημοτική βιβλιοθήκη πώς εκδόθηκαν; Κανείς δεν τα κλείδωσε!

—Καλή τύχη και να μας γράφεις, Ιρίνουσκα. Μόνο πρόσεχε μη βρεθείς στη Σιβηρία. Και τώρα φύγε! Φύγε! Μου τα 'χεις κάνει καμπάνες!

Μα γιατί να βρεθώ στη Σιβηρία; σκέφτηκα και φαντάστηκα τον εαυτό μου στην αίγλα να κοιτάζω τον παγωμένο ορίζοντα ακουμπισμένη σ' ένα φτυάρι. Έχουν περάσει τριάντα τέσσερα χρόνια από τον θάνατο του Στάλιν. Τι Σιβηρία και σαχλαμάρες... Όταν βαριόμαστε να κάνουμε κάτι, επικαλούμαστε τη Σιβηρία.

Αν και περίμενε να φύγω από το γραφείο του, στεκόμουν εκεί πέρα σαν να με είχαν φυτέψει.

—Μήπως ζήλεψες ξαφνικά τη δόξα του Ατζουμπέι; Θεες να γίνεις διάσημη; συνέχισε ο Ίρακλι Γκαβρίλοβιτς.